Tragiek in de bijbel

Voorganger: Ds. Jurjen Zeilstra

Lezingen:
- 1e schriftlezing: 2 Samuël 1, 19-27
- 2e schriftlezing: Handelingen 16, 19-26
- 3e schriftlezing: Lucas 13, 1-5

Inleiding

Ons jaarthema is: Zingen met je ziel. Iemand die zingt met zijn ziel zingt niet zomaar een liedje. Dat kan een lied van het leven zijn, waarin de dood niet wordt ontkend. Een rauw lied kan het zijn van verdriet om wat verloren ging, en levensechte vreugde om wat er is geweest aan waarde. Zo'n lied zingt David over zijn vriend Jonathan en over zijn koning Saul.

Er is wel beweerd dat er in de bijbel geen tragiek bestaat. Tragische verhalen zouden horen bij de Griekse wereld. In het Israëlitisch Godsgeloof zou er geen plaats zijn voor de meer lotbestuurde kanten van het leven. Voor latere christenen is het vaak hun opvatting over de almacht van God geweest die geen ruimte liet voor het lot. Maar wie werkelijk David klagend hoort zingen over Saul en Jonathan, die beluistert tragiek, zelfs, nee juist in de bijbel.
Thema: Tragiek in de bijbel.

Gemeente van Christus,

verdrietige dingen horen er ook bij in het leven. Daar wil ik vandaag mee beginnen. Er bestaat niet alleen in de kerk, maar ook, nee juist in de wereld een idee dat dieptepunten er in het leven eigenlijk niet bij horen. En dan lijkt het alsof er mensen bestaan, die huppelen van hoogtepunt naar hoogtepunt. En dan lijkt het of die mensen een geslaagd leven hebben. Het lijkt of zij gelukkig zijn. Maar met die platte benadering komen wij niet veel verder.

Nu zijn er vast mensen die gaan stellen dat er toch heus aanwijsbaar 'geslaagde' levens zijn en 'mislukte'. In dat geval zou je kunnen zeggen dat het leven van David tot de geslaagde behoort. Immers, hij was koning naar Gods hart en handhaafde het recht.[1] In dat geval is het leven van Saul één grote mislukking. Immers, hij viel uit de gunst van God en zijn trieste leven ging na een nederlaag op het slagveld door zelfdoding verloren. De ster van David rees, terwijl Saul ten onder ging. Het is niet moeilijk David en Saul op deze wijze in een witzwart schema tegenover elkaar te plaatsen.

Dit doet de bijbel juist niet in het lied dat wij vandaag hebben gehoord. De man van de toekomst geeft stem aan het respect voor het verleden. David bezingt Saul als een held. Dat deze koning ook zijn vijand is geweest en hem, David, heeft achtervolgd en willen doden, is nu van geen betekenis meer. Het treurlied van David is vol respect en eerbied en zelfs liefde als het gaat om de persoon Saul en diens betekenis voor Israël. Dit besef van David heeft Israël willen koesteren. Hij zingt een lied op het schild en de speer van Saul, de boog van zijn zoon Jonathan. Een geliefd voorwerp te beschrijven is de indrukwekkende wijze waarop de essentie van een mens in een rouwklacht wordt benoemd. Er gaat een voorname waardigheid uit van dit lied, een aanvaarding van het leven zelf in al z'n reliëf. Van goedkope wraakzucht wordt afgezien. Leedvermaak is ver te zoeken.

De dood relativeert ons menselijk gedrang. Het lijkt wel alsof David beseft: Saul kan juist als de gezalfde des Heren, niets minder zijn dan ikzelf. Ik ben, juist als de gezalfde des Heren, niets meer dan hij. Sterker nog, dezelfde tragiek van het leven, het geheel van de lotstoevalligheden, de moeilijkheid van het bestaan, heeft net zo goed grip op mijzelf als op de gestorven koning. In het vervolg van het verhaal wordt, met een bijna eindeloze reeds treurige momenten, aan de goede bijbellezer getoond dat dit zo is. David mag dan zijn uitgegroeid tot Israëls meest aasprekende voorbeeldkoning, hij is levenslang geplaagd door geweld, familieruzies en door zijn eigen fouten.

Kortom, er zijn niet alleen tragische figuren in de bijbel, de bijbel zelf is veel tragischer dan veel theologen hebben willen horen.[2] Vaak is er gesteld dat tragiek iets van de oude Grieken is en dat in de bijbel God zich met de mens verbond tegen het lot. Dat laatste is misschien wel zo, maar de bijbel is daarmee geen 'ronde' geluksformule. De bijbel is geen padvindershandboek voor een onkwetsbaar gelukkig leven. God is in die zin niet almachtig dat er geen levenslot zou zijn dat invloed op ons leven heeft. De kracht van de bijbel wordt gevonden in een levensecht reliëf, waarin juist de raadsels van het leven worden benoemd zonder dat alles wordt opgelost. Dit is een reliëf ook waarin wat succes is en wat falen, in de ogen van mensen, volstrekt wordt gerelativeerd in de ogen van God.

Natuurlijk vinden wij in de bijbel schema's van schuld en boete, van zonde en straf en van het dragen van

verantwoordelijkheid en het weglopen daarvoor. Dit zijn vaak nuttige, zo u wilt didactische schema's waarin de koningen van Israël zijn ingedeeld in goed en slecht en waarin de ruwe werkelijkheid van de geschiedenis wordt ingelijst in een waarschuwend verhaal. De ethiek van Israël is beschreven in het dragen van verantwoordelijkheid voor God. Dat heeft zin en het is goed om ons aan het denken te laten zetten. Het scherpt ons in zelfkritiek. Hierdoor gaan we ook scherper nadenken over de mogelijk verschillende reacties die er kunnen zijn wanneer een nare gebeurtenis ons treft, of zo u wilt het noodlot toeslaat.

Maar verhalen als die van Saul en David laten ons zien dat niet de hele werkelijkheid van het leven in deze analyses kan worden gevangen. Er is ook altijd de weerbarstigheid van het leven, de oncontroleerbaarheid van de ongelukken die niemand wil. Een spelend kind wordt op straat aangereden, per ongeluk, door een automobilist die niets verkeerd deed. Er is niemand schuldig. Maar iedereen voelt zich vreselijk. Er gebeuren dingen, die niet op de verantwoordelijkheid van mensen te schuiven is en ook niet op die van God. Het karakter van Saul maakte hem ongeschikt als koning. Maar hij wilde helemaal geen koning worden.[3] Zo werd het zijn lot te bezwijken onder een functie die niet bij hem paste.

Ook Jezus is geconfronteerd geweest met het vraagstuk van het lot. Hij heeft weerstand geboden aan hen die meenden dat getroffen worden door een ramp altijd betekent dat er zonde in het spel is. Straft God dan niet onmiddellijk? Nee, die Galileërs die door Pilatus zijn gedood tijdens het offeren, zijn geen grotere zondaars dan anderen. Nee, de onschuldige voorbijgangers in Jeruzalem die werden getroffen bij de instorting van een toren, zijn niet vanwege hun zonden gestraft. Jezus ontmaskert de gesloten redeneringen. Geforceerd proberen mensen het leven rond te breien, terwijl het, bij wijze van spreken, vierkant is en vol met rafels zit. Het enige wat Jezus ervan wil leren is dat wij er goed aan doen ons in deze gevaarlijke wereld zelfbewust tot God te wenden, opdat we niet door de ruwe kanten van het leven zullen worden overmeesterd. In God zelf vinden wij herbronning. Zo is God de Schepper, die ons ook na een ramp kan doen opveren na de klap die we hebben gekregen. Maar christenen zijn niet onkwetsbaar. Het lot verbonden aan menselijke tekortkomingen, ziekten en ongelukken kan hen hard treffen net als ieder ander. Juist daarom roept Jezus zijn volgelingen wel op tot een reactie die zich concentreert op God en daarin houvast vindt.

Een tragedie is een ernstig verhaal over een held dat vaak eindigt met een droevig slot. Tenslotte is de held niet opgewassen tegen het lot. Vaak is het door karakterfouten dat zijn situatie nog wordt verergerd, wat meestal leidt tot de ondergang. Wij allemaal kunnen ons van tijd tot tijd identificeren met zo'n tragische held. Maar ook wij allemaal zijn in staat ons te concentreren op God. Nogmaals, daar worden wij niet onkwetsbaar van. Maar het kan ons wel helpen om te leven met hoogte- en dieptepunten, in alle eerlijkheid.

Misschien wel een beetje geïdealiseerd, maar toch een mooi voorbeeld, vind ik in het verhaal over de gevangenschap van de apostelen Paulus en Silas. U kent, denk ik, de situatie, maar misschien ook wel niet. De apostelen genezen op een van hun reizen in Filippi, in Noord Griekenland, toen Macedonië, een slavin die bezeten was door een toekomstvoorspellende boze geest. Dit is een soort bevrijdend exorcisme eigenlijk. Maar de eigenaars zijn niet geïnteresseerd in het welzijn van de vrouw, maar in hun eigen portemonnee. Deze eigenaars zien zich van een inkomstenbron beroofd en laten de apostelen opsluiten. Dat soort acties kunnen we hier niet hebben! Dat zij gevangen worden gezet is een gebeurtenis die Paulus en Silas overkomt. Dat het gebeurt hebben zij niet in de hand. Nu komt het erop aan. Hoe gaan ze reageren? Midden in de nacht zijn de apostelen aan het bidden en zij zingen loflieder en voor God. Kunnen wij dit symbolisch verstaan? De gebeurtenis zelf ligt buiten jouw invloed. De gevangenis zelf die de situatie is, kunnen wij niet veranderen. Maar jouw reactie maakt ontzettend veel verschil.[4] Niet iedereen zal letterlijk muren ineen zien storten. Toch is het een prachtig beeld van de baanbrekende en bevrijdende kracht van het gebed en de lofzang. Wie zich op God concentreert, wordt misschien niet letterlijk, maar wel geestelijk boven de omstandigheden uitgetild. Dat betekent niet dat de wereld verandert, maar wel dat jij verandert en dat je de uitdaging waarvoor je wordt geplaatst beter aan zult kunnen. Dit is, wat ik zou willen noemen, christelijk-stoïcijns denken, waarbij je je niet gek laat maken, maar je concentratie zoekt in je Godsvertrouwen.

Ondertussen blijft dit waar: Verdrietige dingen horen er ook bij in het leven. Er bestaan niet te vermijden dieptepunten. Er is een tragische kant aan het leven. En geluk valt niet samen met succes. Wij zijn onszelf zo vaak een raadsel. Juist door er bewust vanaf te zien elkaar in dit opzicht de maat te nemen, zal er ruimte ontstaan voor het beleven van verdriet, net zo goed als het dragen van verantwoordelijkheid. Niet door alle raadsels op te lossen krijgt het leven zin, maar door te leven in Gods licht, als spelende kinderen die het durven te zingen, te dansen en te bidden.

Amen.

Uitzending en zegen
In de bijbel is er aandacht voor de tragiek van ons leven, dat mag ons goed doen. Ons wordt niet gevraagd

boven ons kunnen te leven. Ons wordt gevraagd tot zelfbewustzijn te komen als het gaat om de wereld en te leven als kinderen voor het aangezicht van God.

De genade van Jezus Christus,
de liefde van God,
de gemeenschap van de heilige Geest
met jullie allemaal.

Noten

[1]2 Samuël 8,15

[2]Bijv. K.H. Miskotte: 'God sluit met ons een verbond tegen het lot'. Miskotte, K.H., *Verzameld Werk*, 8, *Als de goden zwijgen*, Kampen 1983, 78 en 200. Zie ook de preek Jurjen Zeilstra van 15 juli 2012.

[3]Cf. de wonderlijke manier waarop dit gaat in 1 Samuël 9 en 10.

[4]Op 15 januari 2014 sprak de 25+ groep over 'keuze of lot'. Er zijn varianten van stoïcijns denken, die de in de tekst uitgewerkte houding aanprijzen. Cf. Reijen, M. van, *Stoicijnse levenskunst. Evenveel geluk als wijsheid*, hoorcollege op audio cd. Cf. Marcus Aurelius, *Persoonlijke notities, vertaald, ingeleid en van aantekeningen voorzien* door S. Mooi-Valk, Amsterdam 1994, 32-33: Aanvaarden wat het lot brengt. Ik geloof niet dat de stoïcijn Marcus Aurelius recht gedaan wordt door hem defaitistisch te interpreteren. Wel geeft hij erg weinig ruimte voor emoties. Cf. Montaigne, M. de, *De essays*, vertaald door H. van Pinxteren, Amsterdam 2005, 69-93: Of wij iets als een zegen of onheil ervaren, hangt grotendeels af van hoe wij tegen de dingen aankijken.

Figuur 1: Spelende kinderen op het strand, E.L. Verveer (1826-1900), Collectie Simonis en Buunk, Ede.